UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIŞOARA
FACULTATEA DE LITERE, ISTORIE ŞI TEOLOGIE
Catedra de limbi şi literaturi slave

PROBLEME DE FILOLOGIE SLAVĂ

ВОПРОСЫ СЛАВЯНСКОЙ ФИЛОЛОГИИ
ПРОБЛЕМИ СЛОВЕНСКЕ ФИЛОЛОГИЈЕ

XII

Timişoara
2004

ЗОРАН СИМИЋ
Филолошки, историјски и теолошки факултет
Западни универзитет у Темишвару

ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ У ГОВОРУ ГЛАСИНЦА

У раду је приказан акценатски вид проклизе у говору Гласинца. На основу дијалекатске грађе, класификоване према врстама акцентогених речи и типу преношења акцента на проклитику, закључује се да је ова појава изузетно заступљена. Као специфичност овог говора уочава се редовна појава краткосилазног акцента на проклитици испред заменичких облика у дативу и локативу *мени*, *йеби*, *себи*, *њему*, *коме* и *чему*.

Кључне речи: Гласинац, дијалектологија, акцентологија, старо и ново преношење акцента на проклитику.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Гласинац је предео у источној Босни, североисточно од Сарајева. Становништво овог краја досељавано је из Дробњака и Пиве од краја 18. века до окупације Босне 1878. године.[1]

2. Говор Гласинца спада у југоисточне говоре источнохерцеговачког дијалекта, тачније у "ијекавскоштакавске говоре источне Босне".[2]

3. Грађу коју излажем у вези са акценатским видом проклизе прикупио сам 1996. године. Примери преношења акцента на проклитику приказани су по врстама акцентогених речи, а у оквиру сваке врсте према типу преношења и сложености проклитике тј. предлога.

АНАЛИЗА ГРАЂЕ

4. Ова појава је изванредно жива у говору Гласинца, али ипак није доследно спроведена јер се јавља и акценат засебних речи.[3]

---

[1] Миленко Филиповић, *Гласинац, антропогеографско - етнолошка расправа*. **Српски етнографски зборник**, LX, 177 – 463 (са картом).

[2] Џевад Јахић, *Ијекавскоштакавски говори источне Босне*, **БХДЗб**, VIII, 2002, 7 – 236 (даље: Јахић, *И. Босна*).

[3] У принципу је тако и у другим их. говорима (Уп. Јахић, *И. Босна*, 182; Радосав Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*, **СДЗб**, XXXVIII, 1992, 1-378, стр. 245 (даље: Ђуровић, *Ј. Босна – вис. Херц*); Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*, **СДЗб**, XXIV, 1978, 1 – 124, стр. 22 (даље: Симић, *Обади*); Петар Ђукановић, *Говор села Горње Цајарде (код Зворника)*, **СДЗб**, XXIX, 1983, 191 – 294, стр. 231; Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, **СДЗб**, XXXVII, 1991, 1 –

5. Услови под којима се не преноси акценат на проклитику давно су уочени[4] и њима се могу образложити забележени случајеви непреношења: а) код именица: - *од рȍга, са свȁтовима; за вȅз, без лȉјевка; на бȕнāру, око крȍмпīра; на Вȁриндан; из Брȅјаковīнā; - од вȕнē, у цȑкве; по брȉници, од кȍзлинē, у сȍлдрми; у кȁрлице; са зȁовицȍм; - са сȅдīшīа; о Срȅтенију*; б) код заменица: - *на њȉке; - у īшȕ, код свȍга, код нȅкōг*; в) код придева: *од бȉјелōг, на вȅселōм, са лȉјевōг, у Мȉломīрову, од īлȁвē, по īȕне, на рȁднōм.*

Преношење акцента на проклитику са именица

6. Старо (прасловенско) преношење јавља се код именица сва три рода у типовима који имају старе силазне акценте на почетном слогу и код оних именица које су касније пришле тим типовима (аналошки примери са ПС преношењем).

7. Ово преношење бележимо у неколико типова им. *мушког рода* једносложних и двосложних основа: - *ȕ бога, ȕ гостē, ȕ крāј* (али *дīш краја, прȅтī крāј, нȁ крāј*), *ȕз нōс, пȍд рēī* (али *зȁ репове*), *нȁ рōг* (али *нȁ рогове*); *дȍ врāтā* (али *зȁ врāтове*), *ȉз грāда, ȉз дāна ȕ дāн, сȁ зīда, зȁ зȕбе, зȁ редом, кȍīш сīна; зȁ сīō; зȁ кљȕч, зȁ нȍж, нȁ īȕтī; крȍз мозак, пȍд покīом; нȁ бȕбњу, дȍ лāкīа; - нȁ бунāру, ȕ корāк, пȍд облāке, нȁ канīāр, ȕ коīāр, нȁ īоклōн; дȍīī камена, нȁ камēн;*

- на двосложном предлогу имамо: *ȍко врāтā, прȅко дāна, ȕза зīд, мȉмо свијетī.*

8. Редовно се јавља старо преношење у ак. сг и ном./ ак. пл. код им. *женског рода* типа *вȍда* и *глȁва*: *нȁ воду, зȁ ђецу, ȕ земљу, крȍз ногу; ȕ ȍвце, нȁ ријеку* (али и *на ријеку*), *нȁ рȕке; - мȅђу ȍвце, крȍза сриједу, нȉза сīрāну.*

Од именица типа *висȉна* забележено је *нȁ брзину* (и *нȁ брзину*) и *ȕ висину*. Чешћи је акценат номинатива: *на брзȉну, у висȉну*.[5]

548, стр. 29 (даље: М. Ник., *Полимље*); Милосав Тешић, *Говор Љешанског*, **СДЗб**, XXII, 1977, 159 – 328, стр. 175 (даље: Тешић, *Љешн.*); Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, **СДЗб**, XLI, 1995, 1 - 240, стр. 105 (даље: Ђук., *Драгачево*); Сенахид Халиловић, *Говорни типови у међуријечју Неретве и Ријеке дубровачке*, **БХДЗб**, VII, 1996, 5 – 286, стр. 149; Никола Рамић, *Ливањско-дуваньски говорни тип*, **СДЗб**, XLVI, 1999, 236 – 426, стр. 340).

[4] Види: Ђуро Даничић, **Српски акценти**, Пос. изд. СКА, LVIII, БГ, 1925, I – XIV + 1 – 320, стр. 58; Тешић, *Љешн.*, 175; М. Ник., *Полимље*, 30; Ђук., *Драгачево*, 105; Бериславб Николић, **Основи млађе новоштокавске акцентуације**, Институт за српскохрватски језик, Нова серија, књига 1, БГ, 1970, 35 (даље: Б. Ник, **Основи**).

[5] Давно је уочена тенденција уопштавања акцента номинатива, као и чување старог преношења у синтагмама с прилошком службом. В.: Б. Ник., **Основи**, 37

9. Изузев примера *за̀ јањāд, пр̀е смрт* (али с ген. *до̀ смрти*) и *на̀ жалōс* (поред *на̀ жалōс*), забележене им. женског рода и-основа имају ПС тип преношења: - *у̀ кости, у̀ нōћ, на̀ очи, бр̀е соли, о̀ шћери; о̀д глāди, о̀д жēђи*; - *пр̀ед вечē, у̀ јесēн, за̀ кокōш; о̀д користи, на̀ памēт, у̀ пропāс*; *-пр̀еко ноћи.*

10. Са старим преношењем забележене су ове им. *средњег рода*: - *о̀д брда, до̀ грла, у̀ дрво* (али *ѝз дрвета*), *у̀ коло, на̀ мјесту* (и *на̀ мјесту*), *ѝз неба, по̀ пољу*; - *у̀ злāто, о̀д мēса, за̀ мливо, по̀ тијелу*; *-пр̀еко љета.*

11. Краткосилазни акценат се може наћи и на везнику и заменичком придеву *сав* (у ак. сг. ж. рода): *ѝ ноге ѝ рӯке, ѝ дāн ѝ нōћ, ѝ очи; свӯ нōћ.*

12. По принципима новоштокавске акцентуације преносе се са именица силазни акценти који нису ПС и када именице с таквим акцентом услед аналогије нису пришле акценатским типовима са старим преношењем.[6]

13. Преношење је увек ново код већине им. *мушког рода*: - *о̀д брата, у̀ гра, бр̀еж љеба, ѝз млина, на̀ прсту; по̀д вр, на̀ коњима* (према *с ко̀њима* и чешће *на ко̀њима*), *у̀з рат, у̀ трап, у̀ шкаф; о̀д вјетра, у̀ јарца, о̀д кашља, на̀ палцу, у̀ старца* (ређе *ко̀д старца*); *о̀д вијенāцā, ѝз Врāбāцā*; *-о̀д братића, о̀д каиша, ѝш шпорета*; *у̀ Крушевце*; *у̀ амбāру, у̀ бадњāке, у̀ Брезјāк, у̀ воћњāк, ѝз вршāја, о̀д Лазāра, у̀ љешнике, у̀ однику; на̀ гребене, до̀ ђавола, о̀ ђевера, са̀ ćевера*; - *за̀ Видовдāн; за̀ Гојка, о̀д Мирка*; - на двосложном предлогу: *испо̀д млина, иза̀ сна; преко̀ стомāка.*

14. Највећи је број примера с новоштокавским преношењем код именица *женског рода* а-основа, а то је "логичка последица чињенице да је старо преношење лексички и парадигматски доста ограничено".[7] Наводимо неке од њих: - *у̀ бању, на̀ деку, у̀ жицу, за̀ кацē, у̀ кућу, на̀ њиву, у̀ слами, у̀ Фочи, по̀ шуми; у̀ мājкē, на̀ стрāжи, ко̀т шкōлē*; - *на̀ бабине, на̀ вратнице, до̀ годинē, на̀ тезгере, на̀ улици; ко̀д Бāртӯлā, у̀ јēтрвē*; - *у̀ Љепосавē, у̀ Ћаваринама*; - *прекò везē, испр̀ед грабāљā, окò славē, испр̀ет шталē; испо̀т смрēкā*; - *испр̀ед општинē, прекò тарāбā.*

Примере новог преношења код им. женског рода и-основа имамо у т. 9.

15. Именице *средњег рода* једносложних и двосложних о/јо-основа, као и консонантских основа честе су са новим преношењем: *у̀ блату, у̀ брашно, на̀ гробље, на̀ дну, у̀ жито, ѝс кōлā, на̀ колима; за̀ здрāвље, на̀*

---

[6] Исто, 40

[7] М. Ник., *Полимље*, 38

сӯнце; - *зȁ виђела, дȍ кољēнā*; *дȍ времена, нȁ раме, нȁ шљемену*; *дȍш крмеш̄а, зȁ јање*; - *прекȍ рамена.*

16. Као проклитике јављају се и везници *и* и *ни*, бројеви и бројни прилог *по*: *ȉ ђед, ȉ куку*; *нȉ ђеввра*; *двá брāтā, трú ґодине, пēтī кȉлā*; *пó сāтā, пó киле.*

Ново преношење среће се и у устаљеним изразима, односно поздравима као што су: *у добрú час, мóј брāте, добрȍ јутро, добāр вече.*

17. Када се нешто жели посебно истаћи, акцентована је и проклитика и именица: *ȕз мȁкасу, нȕз мȁкасу.*

Преношење акцента на проклитику са заменица

18. Овај говор се слаже, према класификацији Б. Николића,[8] са трећом групом говора по акценатском лику личне зам. 1. и 2. лица сг. и повратне зам. *себе, се* у ген.-ак. и дат.-лок. и лику ген.-ак. са проклитиком. Тако имамо нпр.: *мȅнē*: *ȍд менē, брȅз менē, ȕ менē, вȉж менē*; *тȅбē*: *ȍ тебē, нȁ тебē*; *сȅбē*: *дȍ себē, зȁ себē*; - *ȍко менē.* Овде је исто и код зам. *он, ко* и *шта*: *њȅґā*: *ȕ њеґā, зȁ њеґā, нȁ њеґ*; *кȍґā*: *ȍш коґā, зȁ коґā, нȁ коґ, зȁ коґ, чеґā*: *ȍ чеґā.* Забележено је и са узлазним акцентом: *ȕ менē, зȁ њеґā*, што је инфилтрирано комуникацијама из суседних говора[9], и једном непренесено: *од мȅнē.*

19. Док у трећој групи говора у дат.-лок. сг. проклитика никада не прима акценат, овде се редовно среће: *мȅни*: *ȕ мени*; *тȅби*: *нȁ теби*; *сȅби*: *нȁ себи* (али једном и *нȁ себи* и *на сȅби*), *пȍ себи*; *њȅму*: *ȕ њему, пȍ њему.*[10]

20. У инстр. сг. зам. *ја, ти, себе, ко, шта* преношење је старо: *сȁ мнōм, прȅ тобōм, зȁ кȉм, сȕ чȉм*; - *мȅђу собōм.*

21. Ново преношење бележимо у инстр. сг. зам. *он* и на једносложном предлогу испред облика зам. *она* и плуралских облика личних зам.: *прȅд њȉм*; *ȍд њē, прȅд њȕ, зȁ њōм, нȁ њōј*; *ȕ нāс/ȕ нас, ȍд вāс, кȍд њике/кȍд њиґ, ȕ њȉґ/ȕ њиґ, зȁ нама, прȅд вама, нȁ њима*, али – *ȕза њē, ȉспод вāс, ȉспред њȉґ* (рећи *међу нас*).

---

[8] Б. Ник., **Основи**, 42

[9] Ђуровић, *Ј. Босна – вис. Херц*, 242

[10] Неки испитивачи, као веома ретка, бележе оваква преношења. (Симић, *Обади*, 32; Тешић, *Љешт.*, 181) Према белешкама Р. Ђуровића у Вишеградском Старом Влаху, околини Прибоја и Ужицу акцента нема на проклитици испред дат.-лок. лич. зам 1. и 2. л. и поврат. зам. *себе*, а у говорима јужне Босне и високе Херцеговине само је ново преношење. (Ђуровић, *Ј. Босна – вис. Херц*, 242)

[11] Види: Б. Ник., **Основи**, 38

22. Двојако је преношење акцента на проклитику с краћих облика личних зам.: - *за́ ме, за́ ше, у́ се, за́ њга, у́ нас*; - *пре̏да ше, о̏да се, пре̏да ва̄с, у̏за њиг̄*.

23. Углавном је старо преношење с показне зам. на ов-/он-: *за̀ ово̄г̄, у̏ овӣ; на̀ онӣ, у̏ онӯ* (али и *за̀ овӯ, на̀ ономе̄*). Док се без предлога среће *ко̀јӣ, ко̀јо̄м, ко̀јо̄ј*, с предлогом је *у̏ којӣ, за̀ којо̄м, у̏ којо̄ј* и сл.

24. Остали случајеви су са новим преношењем: *за̀ шо̄, по̀ шоме̄; у̀ мо̄г̄а, на̀ своје, у̀ нашије, на̀ њиово̄м* - и у ж. роду *мо̀је̄, мо̀ју*: *о̀д моје̄, на̀ моју*.

25. На везнику као проклитици бележимо: *и̏ мене̄, и̏ њег̄а̄* (али и *ѝ мене̄, ѝ њег̄а̄, ѝ њег̄*, па чак и *и̏ у мене̄, и̏ са мно̄м*); *и̏ овӣ, и̏ оно̄; ѝ ја̄, ѝ о̄н; ѝ ша̄ј, ѝ шво̄ј; нѝ шо̄*.

Преношење акцента на проклитику са бројева, придева и прилога

26. Старо је преношење са основних и збирних *бројева* и бројног прилога *по̄/по̄ла*, а ново са редних бројева: *су̏ два̄, на̀ двије, по̏ шрӣ, о̏ десеш̄; по̏ двоје, су̏ чешверо* (али и *на̀ седмеро*); *по̏ по̄ла, до̏ по̄ ле́ђа̄, го̏дина и̏ по̄*; - *на̀ другијем, у̀ друг̄ӯ, на̀ шреће*.

27. Најмање је примера преношења акцента са *придева*: *у̀ бабину ру̏пу, у̀ лијевӯ си̏су, на̀ Бадњи да̏н, за̀ Црнӯ Го̏ру, ѝз Ма̄ло̄г̄ По̏ља*; - *ѝ прошле̄ го̏дине̄*.

28. Акценат је углавном на проклитички употребљеном везнику испред *прилога*: *ѝ во̄ди, ѝ во̄ј, ѝ досши, ѝ шамо, ѝ шӯј; нѝ сад*; - *до̀ шамо, до̀ ćуш̄ра*.

Преношење акцента на негацију не *испред глагола*

29. Акценат је, без изузетка, пренесен на негацију *не* са *глагола*. Ново је преношење у императиву, презенту (осим у *ва̀ља̄*: *нѐ ваља̄; бо̀јӣ се*: *нѐ бојӣ се*), радном гл. придеву (осим у *би́ла*: *нѐ бӣла*), а у аористу и ово и старо преношење: *нѐ г̄ури се, нѐ ћука̄ј; нѐ меремо, нѐ сша̄ља̄ш; нѐ виђела, нѐ мог̄о̄; нѐ црко̄к, нѐ шће* и *нѐ усшавӣ, нѐ уфашӣ*. Један је и пример гл. прилога прошлог: *нѐ река̄вши*. Као проклитике испред презента срећу се везници *и* и *да*, а испред радног гл. придева везник *ни*: - *ѝ вра̄шӣ, ѝ јес, ѝ не̄ма̄; да̀ виш, да̀ идӯ*; - *нѝ знала, нѝ мако̄; ни̏ бӣла*.

ЗАКЉУЧАК

30. Показује се да је висок степен заступљености преношења акцента на проклитику у говору Гласинца.

31. Док се код глагола акценат преноси без изузетка, веома је мали број примера с акцентованом проклитиком испред придева. Код придева се ради о устаљеним изразима и двочланим топонимима. У већини случајева забележено је преношење акцента са бројева и прилога.

32. Старо преношење доследно је спроведено код именица, а у великом броју јављају се примери с новим преношењем који чине превагу над примерима с аналошким преношењем. У вези са неким именицама старо преношење је сачувано само у устаљеним изразима[11] : *ȕ г̄ост̄е, нȅбу п̄ȍд обл̄ак̄е.* Има случајева да се акценат с једне исте именице на један предлог преноси у виду (̏), а на други у виду (̀): *ȕ кр̄ај - п̄рȅт̄ кр̄ај, нȁ кр̄ај; дȍ смрт̄и - п̄рȅ смрт̄; ȕ дрво - ѝз дрвет̄а.* Други је, пак, случај да у сингулару имамо старо, а у плуралу ново преношење: *п̄ȍд рēп̄ - зȁ рēпове, нȁ рōг̄ - нȁ рог̄ове, дȍ вр̄ат̄а - зȁ врат̄ове.* Неке именице, уопштивши акценат узлазне интонације, одупрле су се могућности преношења акцента: *са сéл̄а, п̄о сȅлима, у рȅбра, у ђȕбрет̄у, за времȅна.* Именице типа *висѝна* могу се у прилошкој служби јавити са старим преношењем. На двосложном предлогу код старог преношења акценат је на првом, а код новог на другом слогу.

33. Слажући се с трећом групом говора, старо је преношење са ген.-ак. сг. зам. *ја, т̄и, себе, он, ко* и *шт̄а*, док се због доследне појаве краткосилазног акцента на проклитици испред облика *мѐни, тѐби, сѐби, њѐму, кȍмē* и *чѐму*, говор Гласинца издваја међу суседним источнохерцеговачким говорима. Изузев зам. *он*, исти је тип преношења у инстр. сг. наведених заменица. Остале именичке зам. су с новим преношењем акцента на једносложни, а са старим на двосложни предлог. Краткосилазни акценат је на предлогу испред падежних облика придевских зам. *ȍв̄ај, ȍнај* и *кȍјн*, док све остале придевске зам. имају преношење које одговара млађем новоштокавском стандарду.

MUTAREA ACCENTULUI PE CUVÂNTUL PROCLITIC ÎN GRAIUL DIN GLASINAC (BOSNIA ESTICĂ)

(Rezumat)

În lucrarea de față este prezentat aspectul proclitic al accentului în graiul din Glasinac. Pe baza materialului dialectal, clasificat după categoriile cuvintelor purtătoare de accent, şi după tipul de strămutare a accentului pe cuvântul proclitic, se constată că acest fenomen este foarte bine reprezentat ca o particularitate specifică a acestui grai şi se observă apariția regulată a accentului scurt coborâtor pe cuvântul proclitic dinaintea formelor pronominale în cazurile dativ şi locativ: *meni, tebi, sebi, njemu, kome* şi *čemu*.